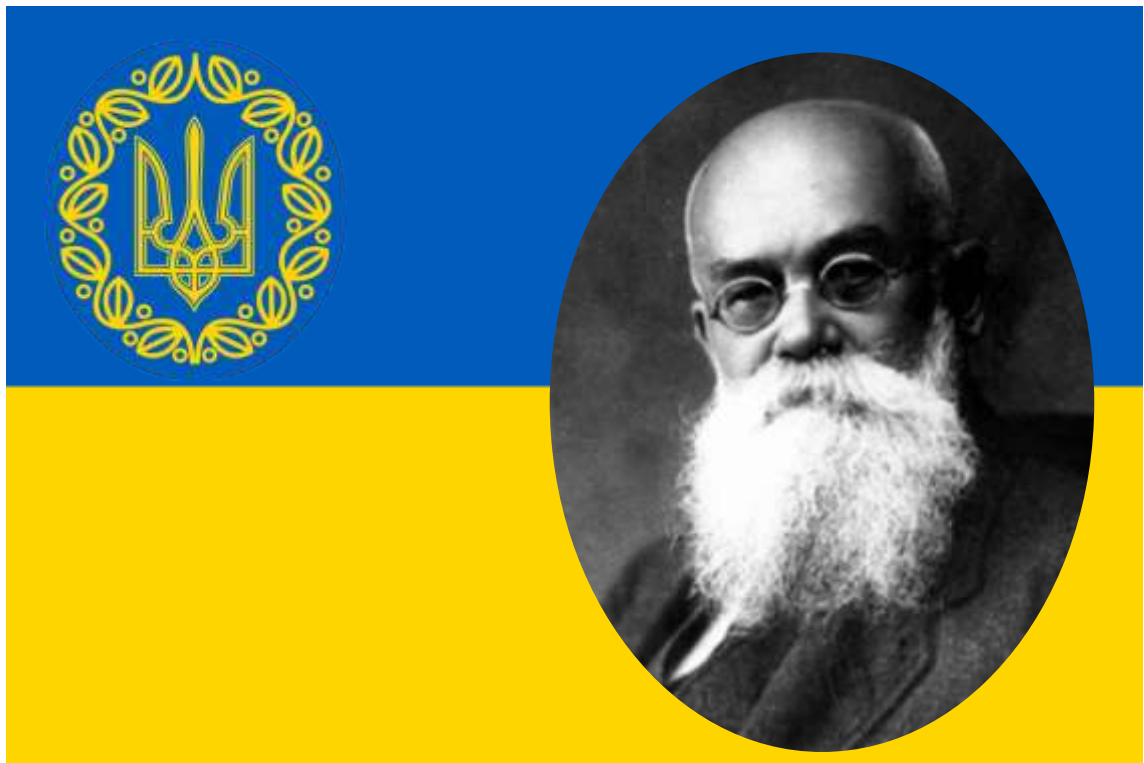

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ –

ІСТОРИК І БУДІВНИЧИЙ НАЦІЇ

Управління культури Полтавської
обласної державної адміністрації

Обласна бібліотека для юнацтва
імені Олесь Гончар

Бібліотечка рефератів

Михайло Грушевський – історик і будівничий нації

ББК 63.3(4Укр)6-8
М 69

Автор-укладач

В. І. Матяш

Михайло Грушевський – історик і будівничий нації: інформаційні матеріали для написання рефератів / уклад. В. І. Матяш; Обласна бібліотека для юнацтва ім. Олесья Гончара. – Полтава, 2016. – 32 с. – (Бібліотечка рефератів).

Михайло Грушевський (1866–1934) не тільки писав історичні праці, він є однією з головних постатей українського національного самоствердження в новітній історії України.

Головна мета видання – ознайомити з життям і творчістю українського вченого, політичного діяча Михайла Сергійовича Грушевського, його роллю у створенні УНР.

Інформаційне видання розраховане на молодь, старшокласників, класних керівників, вихователів, шкільних бібліотекарів і допоможе у написанні рефератів.

З М І С Т

Вступ	4
1. Життєпис	6
2. Літописець історії України (наукова діяльність)	9
3. М. Грушевський – політик	13
3.1. Голова Центральної Ради	15
3.2. Він проголосив створення УНР	19
3.3. Творець Четвертого Універсалу Центральної Ради	22
3.4. Перший Президент України	24
Висновки	28
Список використаних джерел	29

*Я хочу... жити,
щоб працювати,
страждати і боротись
разом із вами.*

М. Грушевський

ВСТУП

Є в Києві та Львові дві вулиці, що мають ім'я історика Михайла Грушевського. Одна з них – київська нещодавно стала відома всьому світові, адже там українці заявили про себе як про самостійну націю, там пролилася кров Небесної сотні. Було це в ХХІ столітті, 2014 року. Друга – львівська: там 28-річний професор Михайло Грушевський уперше заявив усьому науковому світові, що є така історія України-Руси, розпочавши читати курс історії українського народу. Було це наприкінці ХІХ століття, 1894 року.

Між цими датами – 120 років. Що ми як громадяни України зробили нині для того, щоб утвердити простору українську ідею Грушевського? Бо саме історик Грушевський перший розпочав боротьбу за незалежність України. Але не на барикадах, а у Львівському університеті – з викладання й написання "Історії України-Руси".

Ми, як громадяни України, котрі відстояли свою самодостатність і гідність, маємо сприяти монополізації на державному рівні історії Київської Русі й цим не дати жодних підстав для різних політичних маніпуляцій. Для всієї міжнародної спільноти Україна має раз і назавжди закарбуватися як правонаступниця Київської Русі. Згадаймо: саме київська княжна Анна Ярославна, ставши королевою Франції, привезла в Європу Євангеліє, на якому присягали тамтешні королі, а хороброго й мудрого політика – київського й галицького князя Данила Романовича коронував сам Папа Римський... Вікно в Європу перед Київською Руссю ніколи не зачинялося.

Саме таку європейську "Історію України-Руси" створив найвизначніший дослідник української історії Михайло Грушевський протягом 20 років наполегливої праці у Львові. І це тоді, коли над українцями панували дві потужні імперії – Російська та Австро-Угорська.

Михайло Грушевський – Президент Української Народної республіки, фундатор відродження Української держави у ХХ сторіччі, історик із світовим ім'ям. Він належить до тієї когорти славетних постатей української історії, що й Володимир Хреститель, Ярослав Мудрий, Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко.

Грушевський поклав усе своє життя на вівтар національного відродження, створення незалежної Української держави. У січні 1918 року Четвертим Універсалом Центральної Ради він урочисто проголосив відродження державності України, яку два з половиною століття перед тим почав будувати гетьман Української Козацької держави Богдан Хмельницький.

На переломних етапах розвитку предметом прискіпливої суспільної уваги є першовитоки народу. Прагнення до відновлення його генетичної пам'яті, глибокого пізнання власної історії. Головна заслуга М. Грушевського як вченого-історика полягає у тому, що він вперше ґрунтовно проаналізував основні віхи вітчизняної історії, розробив концепцію історичного розвитку українського народу, довів, що наш народ має своє власне праякоріння. "Так, ми Київська Русь, – писав Грушевський, – але разом з тим український народ, особний народ, з своєю особною мовою, історією, письменством".

Монументальна "Історія України-Руси" М. Грушевського – це, по суті, історична Біблія українського народу, фундаментальний твір, що постав на величезному архівному матеріалі, і є свідченням вагомого внеску працелюбного українського народу у світову культуру й цивілізацію.

Михайло Грушевський – невтомний дослідник історії та культури українського народу, поборник його соборності, злуки розшматованих імперіалістичними силами всіх українських земель. Він, безумовно, належить до велетнів української національної культури, політичної думки і дії останніх двох століть.

Його наукова, культурницька, педагогічна, громадська та політична діяльність довго подавались у викривленому віддзеркаленні. Протягом десятиліть геніального вченого і відомого політичного діяча уперто зображували буржуазним націоналістом (хоча він був соціалістом-революціонером), ідеологом і натхненником української контрреволюції (хоч насправді він був одним з вождів української революції), ворогом Радянської влади (хоч він виступав за найширше, але рівноправне співробітництво з нею), агентом австро-німецького імперіалізму (хоч він був його непримиренним ворогом), заклятим ворогом українського народу (хоча він залишався його вірним сином до своєї раптової смерті), фальсифікатором історії України (хоч нічого глибшого і достовірнішого за його історичні дослідження у цій царині ми досі не маємо).

Хто ж він такий – Михайло Сергійович Грушевський? Яким він бачив себе сам, яким маємо сприймати його ми?

1. Життєпис

Походить Грушевський з бідної родини. Народився він 17 вересня 1866 року в Холмі на Волині (нині – Польща), а виростав на Кавказі, куди батько переїхав працювати. Спочатку в Ставрополі, а потім у Владикавказі. 1880 року

батько віддав Михайла до Тифліської гімназії. Молодий Грушевський мріє стати українським літератором і вченим. З 1886 по 1890 рік Грушевський навчався в Київському університеті. На третьому курсі взявся виконувати наукову роботу на тему: "История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века". Робота отримала золоту медаль, і Грушевський був залишений при університеті на кафедрі російської історії. У травні 1894 року Грушевський захистив дисертацію на ступінь магістра, темою якої була суспільно-національна історія Поділля XVII-XVIII століть.

Він переїжджає до Львова і очолює кафедру всесвітньої історії. Крім університетських курсів взявся за організацію наукової роботи в Науковому товаристві імені Тараса Шевченка. Вести наукову роботу було важко за браком українських книг, періодичної літератури з історії України та інших українських дисциплін.

З часом Грушевський переконався, що "поляки нічим не хочуть поступатись в своїм пануванні і не розуміють інших відносин пануючої народності до службової". Він проводив ідею рівноправності між українцями, поляками і росіянами. Близькість його до української молоді та рішучість, з якою він проводив свою ідею рівноправності, викликали сильні атаки з боку польських кіл. Нелегко було Грушевському в такій атмосфері вести плідну наукову роботу. Мрією було написання суцільної історії України.

Протягом 1897-1898 років написаний і виданий перший том "Історії". Цю книгу для поширення в Росії відхилили. В польських і російських колах вона замовчувалась. Але Грушевський далі вів розпочату справу і написав протягом 1898 року другий том, а протягом 1900 року - третій. Він планував укласти "Історію України" з 5-6 томів, пізніше – з 7-8, але коли написав історію XV-XVII століть тільки з двох томів, то переконався, що для того, щоб довести історію до XIX століття, планових обсягів не вистачить. Останній, десятий том "Історії України" вийшов у світ 1936 року, уже після смерті автора. З 1906 року в Києві починає виходити перенесений сюди "Літературно-науковий вісник". Влітку 1906 року Грушевський брав участь у засіданні Державної думи в Петербурзі, у роботі української фракції українського клубу і редакції заснованого тоді "Украинского вестника". В 1907 році в Києві Грушевського

обрано головою Українського товариства. В той час виходить популярна історія України під назвою "Про старі часи на Україні". В ті роки Грушевський підготував і випустив ілюстроване видання "Історії України", окремі частини видані в перекладі російською мовою. 1910 року випустив російською мовою першу частину першого тому під назвою "Киевская Русь", у 1913 -1914 роках – два томи "История украинского козачества".

З початком першої світової війни видано таємний наказ обшукати Грушевського і без огляду на результати обшуку зіслати до Сибіру. У лютому 1915 року його висилають етапом до Сибіру, а на прохання Російської Академії наук його переводять до Казані, як міста, придатнішого для університетських занять, а роком пізніше до Москви під нагляд поліції і позбавлення права педагогічної і іншої діяльності. Волю дала лютнева революція.

7 березня у Києві утворюється українська Центральна рада з представників різних партій і груп, що взяли на себе функцію центрального органу для об'єднання політичної діяльності українського громадянства. Своєю метою вона поставила здійснення висловлених ще кирило-мефодіївцями вимог про широку автономію України в Російській федеративній республіці. Грушевський був обраний головою Центральної ради і викликаний телеграмою до Києва. В цей період Грушевський пише статті до газет та журналів, зокрема, до "Нової ради", "Народної волі", випустив брошури "Хто такі українці і чого вони хочуть", "Звідки пішло українство", "Якої ми хочемо автономії і федерації?", "Українська Центральна рада і її університет".

В 1918 році Грушевський жив у Києві, брав участь у Трудовому конгресі та в Науковому товаристві імені Т. Шевченка. В лютому 1919 року виїхав до Кам'янця. Там редагував певний час газету "Голос Поділля", займався роботою над підручником "Історія України для трудової школи". В кінці березня 1919 року виїхав за кордон у складі делегації партії Українських соціалістів-революціонерів на конференцію II Інтернаціоналу. З 1922 року займався виключно науковою роботою в Українському соціологічному інституті. За кордоном М. Грушевський видав французькою праці: "Початки соціалістичного руху на Україні і женевський соцгурток", "З історії релігійної думки на Україні". З 1922 року, оселившись у Бадені під Віднем, Грушевський зайнявся виключно "Історією української літератури". Написав чотири томи, тоді ж видав перших три у Львові, четвертий закінчив і видав вже на Україні в 1925 році.

Наприкінці 1925 року був обраний членом української Академії Наук і, одержавши дозвіл на повернення, приїздить до Києва, сподіваючись продовжити інтенсивну наукову роботу з історії української літератури і українознавства. У 1929 році його обрано академіком Академії наук СРСР. 1931

р. Його звинувачують в антирадянській діяльності, заарештовують і депортують до Москви, де він і жив під наглядом НКВД. Невтомно працював, писав, хоч творів його не друкували.

Помер Грушевський 25 листопада 1934 року в Кисловодську. Похований у Києві. У некролозі, опублікованому в "Правді", М. С. Грушевський названий одним з "...найвидатніших буржуазних істориків України".

Підтримуючи всі заходи українського радянського уряду з питань українізації і співпрацюючи з ним після повернення на Україну, вважав, що український уряд і українські більшовики не є господарями на своїй землі і політика українізації в необхідній мірі спрямована московським урядом. В липні 1923 року він писав: "Я большевикам ніякий приятель, мало хто стільки потерпів від них, як я, і далі терплю: книги мої на Україні заборонені; транспорт книг моїх, висланих торік, большевики переробили на картон, аби не дати їм розійтися". Зараз відомо, що десятиліття після повернення на Україну М. Грушевського було десятиліттям боротьби влади проти нього, проти його історіографічної концепції, історичної схеми, історичної школи. Справедливість позиції М. Грушевського підтвердило життя. Були звинувачені, знищені, репресовані ті більшовики, які вірили в незалежну Радянську Україну, сприймали процес українізації за чисту монету, а ті, що були "липовими" націоналістами і розуміли сталінську національну політику як гру в незалежність, щасливо уникли репресивної кузні. Після повернення на Україну М. Грушевський міг працювати відносно спокійно лише перших 3-4 роки, але офіційні урядові особи почали виступати проти нього вже через рік. Коли вийшов IX том "Історії України-Русі", присвячений Хмельниччині. Зразу в науковій і періодичній пресі на М. Грушевського почалась псевдокритика. Його звинуватили в націонал-фашистській концепції визвольної війни українського народу 1648-1654 рр.

Перед М. Грушевським український народ у великому боргу. Скарбницею світової історіографії є найбільша праця Грушевського – десятитомна "Історія України-Руси". Для її створення були використані величезні документальні матеріали архівів України, Росії, Польщі, Швеції, Туреччини. Ця праця мала велике політичне значення, оскільки Україна була розділена між австрійськими, польськими і російськими сусідами, реакційні кола яких не визнавали за українським народом права на свою мову і культуру. Всебічний аналіз плідної діяльності М. С. Грушевського дав соціально-політичний портрет

вченого, історика, обличчя людини. Він знав, любив Україну, без неї не мислив свого життя, був її вірним сином. Як людина, міг помилятися, помилявся, мав недоліки, але завжди залишався чесним, вольовим і мужнім. Не варто зображати його ні в ореолі слави, ні в тенетах мук і страждань. Важливо, що його творча спадщина прилучає нас до історичного минулого, допомагає глибше розуміти і вірно будувати сьогодення, збагачувати історичну і соціальну пам'ять, наш духовний потенціал.

Якщо постаті Тараса Шевченка й Івана Франка, хоч і в заідеологізованій ретуші, в цілому не підлягали забороні, то Михайла Грушевського, якщо і згадували, то неодмінно з негативними ярликами. Його наукова, культурницька, педагогічна, громадська та політична діяльність неодмінно подавались у викривленому віддзеркаленні. Його ненавиділи вороги України. Його ненавиділи як вченого, як найбільшого історика України, як людину невсипущої праці – ненавиділи всі ті, хто були десь там біля історії України – псевдонауковці, усі ті, кого дратувало те, що Україна мала історика світового рангу. Його ненавиділи як одного з найбільших організаторів української науки – ненавиділи апаратники від науки, приставлені до того, щоб в Україні не було української науки, функціонери, що нищили українські гуманітарні науки та історичну пам'ять українського народу.

2. Літописець історії України (наукова діяльність)

М. С. Грушевський закінчив Тифліську гімназію (1880-1886 рр.), історико-філологічний факультет Університету святого Володимира (1886-1890 рр.). У 1891-1894 рр. – професорський стипендіат на здобуття звання магістра історії при університеті. Учень В. Антоновича. Під його керівництвом підготував конкурсну роботу "Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV ст." (1891 р.), удостоєну золотої медалі, та магістерську дисертацію "Барське староство" (1894 р.).

У 1894 р. Грушевський переїхав до Львова і обійняв посаду професора Львівського університета. В університеті він очолив кафедру "всесвітньої історії з спеціальним оглядом на історію Східної Європи" – першу на українських землях кафедру історії України і займав цю посаду аж до вибуху Першої світової війни (1914 р.).

Наукові контакти Грушевського зі Львовом почались ще в 1892 р. З 1893 р. він був членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, а в 1897-1913 рр. був головою Товариства. Під керівництвом Грушевського Товариство розвивалось як наукова установа на взірць західноєвропейських академій;

воно мало стати ядром майбутньої української академії наук. За редакцією вченого у 1895-1913 рр. вийшло 113 томів "Записок НТШ".

Грушевський ініціював роботу зі збирання джерел з історії України, які друкувалися в серійних виданнях Археографічної комісії НТШ: "Джерела до історії України-Руси", "Пам'ятки української мови та літератури". 1906 р. започаткував видання "Українсько-руського архіву". У 1898 р. разом з О. Маковесем та І. Франком заснував та редагував літературно-публіцистичний журнал "Літературно-науковий вістник", у 1899 р. був одним із організаторів "Української видавничої спілки".

Історичний семінар університетської кафедри та Наукове товариство ім. Шевченка стали організаційними осередками наукової школи Грушевського, з якої постала плеяда відомих українських істориків – В. Гарасимчук, І. Джиджора, М. Кордуба, І. Кревецький, І. Крип'якевич, О. Терлецький, С. Томашівський та ін.

Ці широкомасштабні історичні дослідження мали слугувати основою для головної наукової праці М. С. Грушевського – багатотомової "Історії України-Руси". Перший її том був виданий у Львові в 1898 році. Грушевський вважав написання такої історії справою честі свого покоління і наполегливо продовжував роботу над нею у різних, часто дуже несприятливих умовах.

"Історія України-Руси" лишилась не закінченою, бо обраний для неї план перевищував можливості одного людського життя. Тому паралельно з роботою над фундаментальною багатотомовою історією він уклав стислі однотомні нариси історії України ("Очерки истории украинского народа" 1904 р.; "Ілюстрована історія України" 1913 р.).

У 1897 р. в газеті "Діло" Грушевський кинув клич "Добиваймося свого університету!", і відтоді очолив багатолітню боротьбу за створення у Львові самостійного українського університету. У 1906 р. він виступив з програмою заснування українських кафедр у всіх університетах підросійської України. Грушевський був ініціатором створення у Львові громадської організації – Товариства прихильників української літератури і науки (1904 р.), яке сприяло розвитку української культури та науки, підтримувало творчу інтелігенцію з усіх українських земель.

Після революції 1905 р. цензурні умови в Російській імперії полегшилися, було скасовано Емський указ 1876 р., який забороняв українську мову. Грушевський прагнув скористатись новими можливостями і поширити свою наукову та громадську діяльність в Наддніпрянській Україні. У 1907 р. він був обраний головою новозаснованого Українського наукового товариства у Києві, редагував його видання – "Записки УНТ у Києві", "Україна". 1907 р. перевіз до Києва редакцію "Літературно-наукового вістника", друк власних творів. З

ініціативи та за участю вченого у 1909-1912 рр. виходили популярні ілюстровані народні газети "Село" та "Засів".

В 1907 р. Грушевський подав свою кандидатуру на конкурс на заміщення посади завідувача кафедри Університету св. Володимира, але через шовіністичні настрої адміністрації університету не отримав достатньої кількості голосів.

На еміграції Грушевський розпочав роботу над ще одним великим науковим проектом – багатотомною "Історією української літератури". Перші його томи були надруковані в 1923 р., останній, 6-й том, присвячений літературі 1-ї третини 17 ст., лишився в рукописі і був надрукований тільки у 1995 році.

У березні 1924 р. Грушевський повернувся в Україну задля продовження масштабних наукових досліджень та завершення написання фундаментальної "Історії України-Руси", що неможливо було здійснити без вітчизняних архівів та бібліотечних зібрань. Об'єктивно своєю науковою та науково-організаційною діяльністю вчений протистояв більшовицькому режимові в Україні. У 1924-1930 рр. він очолював усі головні історичні установи ВУАН: кафедру історії українського народу при Історико-філологічному відділі, Історичну секцію з численними комісіями, археографічну комісію. Осередком його історичної школи стала новостворена Науково-дослідна кафедра історії України. За редакцією вченого в цей період було випущено 80 книг, серед них періодичні та серійні видання: "Україна", "Науковий збірник", "Студії з історії України", "За сто літ", збірники комісій порайонного дослідження історії України.

У 1929 році Грушевський був обраний академіком АН СРСР.

Наслідком організаційно-структурного, ідеологічного та кадрового нищення наукових установ, очолюваних Грушевським, стала ліквідація на кінець 1930 року комісій Історичної секції, Науково-дослідної кафедри історії України, закриття всіх видань. У 1931-1934 рр. Грушевський формально очолював лише кафедру історії українського народу доби торговельного капіталу. В ці роки Грушевський став об'єктом нещадної "критики" (а попросту – цькування), інспірованої і веденої більшовицьким керівництвом. "Критики" в цивільному, не вибираючи виразів, звинувачували його у різних наукових та політичних "гріхах".

На початку березня 1931 р. Грушевський був змушений виїхати до Москви, що офіційно вважалося науковим відрядженням, фактично – "почесним вигнанням". Архівні джерела свідчать, що тотальне стеження за вченим органами ГПУ-НКВС розпочалося від перших днів повернення в Україну і завершилося арештом у березні 1931 р. та звинуваченням у

керівництві сфабрикованим так званим "Українським національним центром" (УНЦ). Через короткий час після допитів у Харкові Грушевський був звільнений. Відкритий судовий процес у справі "УНЦ" не відбувся. Документів, що дозволяють однозначно з'ясувати обставини та пояснити мотиви звільнення вченого, на сьогодні не виявлено.

За що ми перед ним в боргу? В чому запорука його воскресіння?

За своє життя Михайло Сергійович Грушевський здійснив великі наукові дослідження, опублікував близько двох тисяч наукових і науково-популярних праць, публіцистичних статей. Порівняно з попередниками М. Грушевський зробив вагомий внесок у вивчення багатьох проблем різних періодів історії України. Перу М. Грушевського належать унікальна пам'ятка слов'янської культури - багатотомна "Історія України-Руси" (1898-1956), праці "Історія українського народу" (1904), "Київська Русь" (1911), "Ілюстрована історія України" (1911), "Історія української козаччини" (1915-1914), "Середні віки Європи" (1919), "Початки громадянства" (1921), "З історії релігійної думки на Україні" (1925) та багато інших. Науково-педагогічна й публіцистична спадщина М. Грушевського не обмежується його капітальними працями, трактатами, статтями, численними курсами лекцій, які він читав з університетських кафедр. Дбаючи про поширення історичних знань, учений поряд з уже згадуваним вузівським підручником "Ілюстрована історія України", написав ще й дві книжки для школярів. Перша з них - "Про старі часи на Україні. Коротка історія України" - відразу витримала кілька видань і дійшла до нас у вигляді бібліографічного раритету. Друга - "Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх" - побачила світ 1920 року, але значного поширення не набула. Майже весь тираж цього видання був знищений ще за життя автора.

3. Михайло Грушевський – політик

Грушевський Михайло Сергійович (1866 - 1934)

- Президент УНР. З 1897 - голова Наукового товариства імені Шевченка, яке очолював до 1914 року. Грушевський заснував (1908) Товариство українських поступовців (ТУП). З березня 1917 р.—голова Центральної Ради та її виконкому. З квітня 1918 р.— Президент УНР. За Гетьманщини перебував у підпіллі. У 1919 р. емігрував за кордон (Прага, Берлін, Відень, Женева, Париж).

Михайло Грушевський

Колосальна ерудиція у сфері історії, літератури, мистецтва, гуманітарних наук загалом неминуче дала змогу вченому скласти своє розуміння суспільного процесу та політичного розвитку. Щоб зрозуміти суспільно-політичну позицію М. Грушевського, потрібно розглянути три основні категорії, які в поглядах ученого посідали визначальне місце. Це "народ", "державна" і "герой в історії".

Створення М. Грушевським фундаментальної історії України мало не лише наукове, а й політичне значення, оскільки Україна тоді була розділена між австрійськими, польськими та російськими сусідами, реакційні кола яких узагалі не визнавали за українським народом права на існування як нації й права на власну мову та культуру.

Головним напрямом його політологічних досліджень була проблема національного самовизначення. Це поняття він формулював чітко: цілковита самостійність і незалежність є послідовним, логічним завершенням національного розвитку й самовизначення будь-якої народності, що займає певну територію й має достатні нахили та енергію розвитку.

Важливою рисою діяльності М. С. Грушевського був пошук компромісів. Він стверджував, що тривкими можуть бути стосунки націй, засновані лише на взаємній вигоді, на узгодженні своїх перспективних станів розвитку, за яких свобода, суверенітет і самобутність одного народу не зачіпають іншого.

Будучи соціалістом за світоглядом, М. С. Грушевський замість реальної нагоди відродження самостійної української державності довгий час відстоював ідею перебудови Росії на федеративних засадах, де б Україна була одним із суб'єктів федерації. Тільки в IV Універсалі він відійшов від цієї

позиції. Його нерішучість у відстоюванні національних інтересів, поступливість "тимчасовому урядові" й московським більшовикам дорого коштували і йому особисто, й українському народові.

М. Грушевський розкрив бачення народу як дійової сили, яка у своїх змаганнях проносить головну ідею, що проходить крізь віки, крізь різні політичні і культурні обставини. Як і народники, М. Грушевський під "народом" розумів "село, українське селянство". Таке бачення "народу" залишилося на все життя, навіть тоді, коли він очолював Українську Центральну Раду. І тоді його позиція як президента була "селоцентрична". Тільки коли свідомі сільські верстви увіллються в робітничі верстви міста, фабрики, шахти та понесуть туди українську свідомість, українізуючи цю робітничу верству, замість самим підлягати її русифікаційному процесові, тільки тоді наша, фактично селянська Україна дійсно стане вповні робітничо-селянською країною.

В органічному зв'язку з проблемою "народу", його ролі і значення в історичному процесі розглядав М. Грушевський питання "держави". Він висував ідеї демократизму на ґрунті свободи особи як складової частини маси, що не може не позначатися на свободі самої маси. Таких поглядів М. Грушевський дотримувався і в часи, коли він очолював Центральну Раду України, сподіваючись на чесну і справедливу федерацію з Росією, і тільки внаслідок об'єктивно необхідних процесів пішов на проголошення суверенітету УНР.

Як історик М. Грушевський прагнув з'ясувати питання ролі держави в історичному плані. Тут значення мало, чи держава відповідала чи не відповідала потребам народу. Саме у цій сфері М. Грушевський шукав ілюстрації своїм поглядам. Першим чинником стала Руська держава з центром у Києві, а згодом зі своїм продовженням у Галичі XII-XIV ст. Важливо було довести, що Київська держава виникла на своєму рідному ґрунті і не була принесена варягами. Цій меті учений присвятив розділ аналізу норманської теорії походження Київської держави. І хоч спіткала сумна доля Київську Русь і Галицько-Волинську державу, все ж український народ і кращі його сини поривалися до соціального й національного визволення, до творення української державності.

У наукових працях М. Грушевський виставляв на перший план народ, а не особу. За його словами, свою книгу про Богдана Хмельницького він хотів би присвятити не йому – вождеві, а творчим стражданням українських мас, усім, хто болів тілом і духом, напружував сили фізичні й інтелектуальні, лив свою кров і бився в тенетах ситуації, перетворюючи це велике потрясіння, викликане "героєм Богданом" в динаміку життя цілої України. "Герої в історії" з'являються і виростають не самі із себе.

М. Грушевський захищав ідею пріоритету інтересів народу, суспільства над інтересами держави. У схемі викладу історії України він обґрунтував думку про український народ як окрему етнокультурну одиницю, що є спадкоємницею Київської Русі та сформувала свої етнокультурні риси в умовах Галицько-Волинської та Литовсько-Польської держав. М. Грушевський розглядав українську націю як виключно "хліборобську", що внаслідок чужоземного панування втратила вищі класи; підкреслював як позитивні риси українського народу (вроджену логічність думки, високі культурні й соціальні принципи, високу красу побуту), так і негативні (відсутність національної свідомості, слабкість національного інстинкту, низький рівень освіти, культурного та політичного виховання). У поглядах на державу М. Грушевський дотримувався думки, що національним інтересам України найбільш відповідає статус автономії в складі Російської Федерації. Він вирізняв два шляхи становлення федерації – через об'єднання двох і більше держав з їх ініціативи або з ініціативи зверху, коли унітарна держава стає федерацією, поділивши суверенітет з територіями. Правда, після ліквідації УНР більшовицькою Росією, М. Грушевський визнавав необхідність існування української незалежної держави, але лише тимчасово, орієнтуючись у майбутньому на входження Росії й України в загальноєвропейську федерацію.

М. С. Грушевський – видатний громадський і державний діяч, визнаний лідер національно-демократичної революції. Він належить до тих політиків, які сповна пізнали велич і насолоду тріумфу і гіркоту поразки, але до кінця залишилися вірними ідеї усього життя – самоствердженню свого народу.

3.1. Голова Центральної Ради

На початку березня 1917 року з Києва на московську адресу Грушевського, де він відбував частину свого заслання, почали надходити численні телеграми з проханням терміново повернутися до Києва і зайняти посаду голови Української Центральної Ради, на яку його обрали заочно. 11 березня, захопивши з собою цінні українські стародруки, придбані у букіністів Москви, Грушевський виїхав до Києва.

Повернення було драматичним. Сучасні астрологи розглядали б його як недобрий знак для започаткування великої справи. Ніч минула спокійно, але ранком у вагоні, де їхав Грушевський, виникла пожежа. Було це десь недалеко від Брянська. Румунська пані, яка їхала в сусідньому купе, запаливши сухий спирт, щоб підігріти молоко дитині, вийшла на кілька хвилин з купе, а бляшка з спиртом від руху поїзда упала на підлогу, і купе загорілося. Вогонь швидко

охопив увесь вагон. Грушевський кинувся рятувати стародруки, але було пізно. Протягом п'яти хвилин вагон згорів дотла. На щастя, всі пасажери залишилися живі.

Погорільці вибилися з графіка. Була вже глибока ніч, коли поїзд прибув до Києва. На вокзалі Грушевського вже ніхто не чекав. Кияни, які готували йому урочисту зустріч, довідавшись про пожежу, почекали до вечора, а потім розійшлися. З рідних на вокзалі теж не було нікого. Поблукавши неосвітленими нічними вулицями Києва по мокрому снігу без калош (бо вони згоріли), у самій лише білизні, з пледом на плечах, під ранок Грушевський потрапив додому, на Паньківську вулицю. "Так незвичайно і більш ніж скромно, – згадував він у "Споминах", – відбувся мій поворот на рідну землю і прилучення до української революції".

На час приїзду Грушевського до Києва Центральна Рада вже була сформована і мала своє невеличке приміщення – кімнату в Педагогічному музеї. Перший склад Центральної Ради представляв другорядні громадські організації: старих українців-кооператорів, молоді, студентства, учительства, Червоного Хреста і навіть співочих товариств. Новостворений орган дрібних українських організацій, саме існування яких було під питанням, не мав нічого, крім претензійної назви – Українська Центральна Рада та відомого всій Росії "мазепинця" Михайла Грушевського – за голову. У ті березневі дні ніхто навіть подумати не міг, що цей слабенький осередок українства, зібраного з околиць Києва, де тоді проживали переважно українці, досить швидко стане маяком національного руху, законодавчою владою відродженої України, що з цього "бридкого каченяти" згодом виросте прекрасний лебідь – перший український парламент.

14 березня у вівторок надвечір професор Грушевський, як його тоді звали, прийшов на перше засідання Центральної Ради. На Грушевського вже чекали члени Центральної Ради – десять чи трохи більше осіб. Представництво було досить скромним: Крижанівський (заступник голови Ради) та Коваль представляли кооперативні організації, Антонович – співочі товариства і Червоний Хрест, Стешенко – учительські організації, Веселовський – соціал-демократів та Політехнічний інститут. Були один чи два робітники від "Арсеналу", два представники студентських організацій та два солдати, загітовані студентами.

Центральна Рада у такому складі не представляла українського народу, тому на першому ж засіданні крім найближчих заходів, пов'язаних з організацією та участю патріотичних сил у двох наступних маніфестаціях 16 і 19 березня, на яких український рух мав заявити про своє існування, на

пропозицію Грушевського було вирішено на початку квітня скликати Український національний конгрес представників усіх верств народу і на ньому обрати новий склад Центральної Ради. Грушевський сформулював програму і платформу Центральної Ради, як осередку українства, що об'єднується в громадську організацію незалежно від класової чи професійної приналежності, основна мета діяльності якої полягає в тому, щоб добитися від Тимчасового уряду Росії визнання і проголошення Декларації про національно-територіальну автономію України.

19 березня – важлива історична дата в новітній історії України. Це день першої української маніфестації. Колони маніфестантів збиралися на площі перед Володимирським собором і звідти рухались повз міську думу до Софійського майдану на віче. Кульмінацією віча було оприлюднення Грушевським резолюцій, в яких висувалась вимога – проголошення урядом Росії Декларації про юридичне об'єднання губерній "Юго-Западного края" Росії, як тоді офіційно називалась Україна, в єдине напівдержавне тіло – територіально-автономну Україну в складі Російської Федеративної Республіки.

У житті Грушевського було небагато таких радісних днів, як перший тиждень після повернення в Україну, тиждень, коли він як політик з головою поринув в українську революцію, очолив її, полишивши написання історії України, як вчений. І цей – 19 березня – у його житті був одним із найясніших і найрадісніших.

Але спочивати на лаврах було рано. На черзі стояв Український національний конгрес, набагато важливіший черговий крок у розвитку національного руху. Відкриття конгресу 6 квітня Грушевський чекав з калатанням серця: чи відгукнеться приспана Україна на заклик Центральної Ради? На національний конгрес чи з'їзд, як його почали називати, прибуло 900 делегатів з повноважними мандатами. Це було справжнє представництво українського народу: від губерній, політичних партій, робітничих, селянських і військових рад, професійних і культурних товариств та різних спілок.

Своїми резолюціями національний конгрес не лише підтвердив резолюції віча на Софійському майдані 19 березня, але пішов далі, зажадавши творення в Україні автономного ладу від Всеросійських Установчих зборів, які повинні були лише узаконити автономію України.

Грушевського було обрано головою Центральної Ради. Його заступниками обрали В. Винниченка і С. Єфремова та членів Центральної Ради. Центральна Рада із скромного зібрання групки інтелігентів стала визнаним органом українського народу.

Резолюції національного конгресу про автономію України несподівано викликали найбільший рух серед військових, які почали ставити питання про формування одноплемінних військових частин та переформування існуючих за національною ознакою. Перший український полк, що взяв собі ім'я Богдана Хмельницького, сформувався стихійно.

Наступним важливим кроком на шляху до незалежності України був перший Український військовий з'їзд. На форум прибуло 700 делегатів, що представляли майже мільйон українських вояків від фронту і тилу. На з'їзді була сформована делегація до петроградського уряду, яка разом з делегацією від Центральної Ради мала вручити текст Декларації проголошення України автономною частиною Росії.

Делегація виїхала до Петрограда 13 травня. Але більш ніж двотижневі ходіння різними урядовими кабінетами не увінчалися успіхом. Делегація ні з чим змушена була повернутися до Києва, а 2 червня Центральна Рада одержала офіційну телеграму про те, що Тимчасовий уряд одноголосно відхилив вимогу про об'єднання 12 губерній південно-західної Росії (Малоросії) в Українську державу.

Щойно одержавши телеграму-відмову від російського уряду, Грушевський виступив на першому Всеукраїнському селянському з'їзді, що проходив в ті дні в Києві. Враховуючи напруженість моменту, запросив обрану Раду селянських депутатів у повному складі ввійти до Центральної Ради і після закриття з'їзду прибути на чергову четверту сесію Центральної Ради для вирішення питання автономії України. Прощаючись із делегатами, Грушевський закінчив свій виступ словами, що стали гаслом того моменту: "Свята революція скінчилася, настає грізний час. Щоб його витримати і дати відсіч всяким руйнівним силам, Україна мусить бути організованою. Доля її лежить в руках українського народу, тільки він може про неї рішити....". Увечері цього ж дня півторасти членів Ради селянських депутатів поповнили селянське представництво Центральної Ради, яка починала новий етап боротьби за автономію України в складі Російської Федерації.

Щоб не втратити ініціативу і контроль над українським визвольним рухом, Грушевському необхідно було зробити рішучий крок на шляху до автономії. Таким кроком, що несподівано для всіх опанував моментом, став Універсал, з яким Грушевський запропонував Центральній Раді звернутися до українського народу.

12 червня в понеділок о 4 годині дня М. Грушевський урочисто оголосив Універсал народу України в Народному домі. Звертаючись до делегатів військового з'їзду, гостей та преси, він наголосив: "Всеукраїнський селянський з'їзд, другий всеукраїнський військових, увесь український народ сказали своє слово і доручають Центральній Раді творити нове життя на Україні. Тепер ви почули слово, яке сказала Центральна Рада, виконуючи волю народних мас: "Віднині самі будемо творити наше життя". Це слово, роз'їхавшись на місця, ви скажете всім. Центральна Рада з тобою, український народ. Слово Центральної Ради сказане і не може залишитися пустим звуком. Воно повинне перетворитися в діло. Центральна Рада, сказавши це слово, розраховує на вашу солідарність і організованість".

3.2. Він проголосив створення УНР

Пожежа жовтневого більшовицького перевороту в Петрограді, що перекинулась на простори Російської імперії, зустріла рішучий супротив в Україні, і зокрема з боку Центральної Ради у Києві, де, на відміну від Петрограда, протистояло не дві сили – більшовики і російський Тимчасовий уряд, а три. Третьою, найбільш істотною на той час, силою був український національно-визвольний рух на чолі з Центральною Радою. Відразу ж після звістки про переворот у Петрограді Київ за кілька днів перетворився на воєнізований табір з трьома ворожими центрами – більшовицькою Радою робітничих і солдатських депутатів у помешканні Маріїнського палацу, Центральною Радою у будинку Педагогічного музею і штабом Київського військового округу, що командував вірними російському Тимчасовому уряду військами.

Після кількадечних кровопролитних боїв на вулицях Києва між цими силами перемогли українські військові частини. Війська Тимчасового уряду залишили Київ, а більшовики знехотя підкорилися Центральній Раді, яка таким чином, накінець, стала єдиним повновладним господарем в Києві. Ця звістка швидко рознеслась Україною, і на адресу Центральної Ради з усіх губерній і

міст полетіли привітальні телеграми від різних організацій, у тому числі і від місцевих органів влади, які визнали за Центральною Радою єдину крайову владу в Україні.

У збройній боротьбі за владу в Києві активну роль відігравав український полк, утворений з делегатів третього Всеукраїнського військового з'їзду, що саме проходив у місті. Тимчасово перервавши роботу, делегати взялися за зброю, щоб захистити Центральну Раду не тільки від червоногвардійських загонів, а й регулярних військ Тимчасового уряду. У збройних сутичках на вулицях Києва на боці Центральної Ради виступили Перший український полк імені Богдана Хмельницького, загони моряків-українців Чорноморського флоту та Український полк імені Тараса Шевченка, що спішно прибув з фронту на підтримку Центральної Ради.

Відновивши свої засідання, третій Всеукраїнський військовий з'їзд прийняв резолюцію про необхідність негайного закріплення здобутої перемоги шляхом проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки.

Майже тиждень після збройної перемоги національно-патріотичних сил на барикадах Києва Центральна Рада працювала над текстом Третього Універсалу, яким мав оповістити світ про появу нової держави – Української Народної Республіки. Її проголошення відбулося 7 листопада (за старим стилем) пізно ввечері у великому залі Педагогічного Музею на Володимирській вулиці, де Центральна Рада проводила всі засідання. Великий зал, хори і кулуари були переповнені киянами, які з нетерпінням чекали великого історичного акту.

О 21.30 Михайло Грушевський відкрив історичне засідання Центральної Ради.

"Високі збори... Після довгих міркувань і сумнівів Генеральний Секретаріат Центральної Ради прийшов до тої думки, що для того, щоб краєва власть була справжньою, фактичною властю, під нею повинна бути міцна підвалина, і такою підвалиною може бути тільки проголошення Української Народної Республіки..."

Народе український й всі народи України! Тяжка і трудна година впала на землю Російської Республіки. На півночі в столицях іде межиусобна й кривава боротьба. Центрального правительства нема, й по державі шириться безвластя, безлад, руїна. Наш край так само в небезпеці. Без влади дужої, єдиної, народної Україна також може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе український! Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, в ім'я рятування всеї Росії, оповіщаємо:

Віднині Україна стає Українською Народною Республікою..."

Особливий ентузіазм у присутніх викликали положення Універсалу про передачу поміщицьких земель селянам, восьмигодинний робочий день, відміну смертної кари, укладення миру, демократичні свободи зібрань, друку та інші.

Закриваючи історичне засідання Центральної Ради уже далеко за північ, Грушевський оповістив, що 9 листопада о 12 годині дня на Софійському майдані має бути публічно й урочисто проголошена Українська Народна Республіка всьому народові України.

З ранку 9 листопада на Софійському майдані почали збиратися кияни. Прибували військові частини з українськими синьо-жовтими прапорами та оркестрами, колективи державних установ і організацій. Про цей святковий історичний день П.Тичина написав вірша, який починався словами:

*Ой що в Софіївському заграли дзвони,
затремтіли.*

Не білі голуби – янголи в небі полетіли.

*Ой там зібралися під прапори, під соняшні,
ще й сині:*

*Віднині – не буде більше пана в вільній
Україні...*

О 12-й годині на Софійський майдан прибув голова Центральної Ради Михайло Грушевський, у повному складі уряд. Разом з командуючим парадом полковником Юрієм Капканом М. Грушевський та інші урядові особи обійшли шеренги війська, що вишикувалось чотирикутником навколо пам'ятника Богдану Хмельницькому. Почесними гостями свята були представники військових місій – французької, італійської, бельгійської та румунської.

Близько 2-ї години дня в Софійському соборі задзвонили дзвони. З трибуни, біля пам'ятника Богдану Хмельницькому, Грушевський виголосив промову, в якій сказав, що Центральна Рада в повній згоді з національними меншинами вирішила проголосити Українську Народну Республіку і звернулася до народу України з Універсалом.

Очевидець тих історичних подій писав у "Новій Раді":

"Десятки тисяч війська і громадян зняли шапки і затихли. Тільки слова Універсалу далеко лунали та вітерець лопотів сотнями знамен та прапорів –

жовто-блакитних, червоних, – якими геть увесь уквітчався майдан. Кілька разів під час читання Універсалу з тисячі грудей виривалося гомове "Слава!" і хвилями перекочувалося понад людським морем, яке вщерть залило величезний майдан, бокові вулиці, навколишні будівлі, паркани і навіть дерева. І небо, що кілька днів підряд було хмурим, на цей час наче навмисне прояснилось, сонце заграло..."

Універсал прочитано. Оголошено на весь світ про нову державу – Українську Народну Республіку.

3.3. Творець Четвертого Універсалу Центральної Ради

25 січня (12-го – за старим стилем) 1918 року Центральна Рада прийняла доленосне для українського народу рішення про повну незалежність України від Росії. Це відбувалося в критичних для України умовах. Зашморг з більшовицьких військ дедалі тугіше затягувався навколо Києва. В їхніх руках були вже Харків, Полтава, Одеса, Чернігів, Катеринослав...

Проти цього рішення виступали українські соціалісти-федералісти з групи С. Єфремова та кілька українських соціал-демократів. Тоді слово взяв Грушевський, який рідко виступав на звичайних засіданнях Ради. Присутній на цьому засіданні М. Ковалевський пізніше згадував: "Хоча Грушевський і прагнув володіти собою, помітно було, як тремтить у нього обличчя". Авторитет Михайла Сергійовича своє зробив.

Відкривши засідання, Грушевський виголосив промову:

– Високі збори! Українські Установчі збори, призначені Третім Універсалом нашим на день 9 [за старим стилем] цього року, не могли відбутися внаслідок заколоту та більшовицької навали. Тим часом обставини склалися так, що нам не можна більше зволікати. Народ наш прагне миру, і Українська Центральна Рада доклала всіх зусиль, щоб дати мир негайно. Але петроградський уряд посилає військо своє – червоногвардійців та більшовиків – на Україну і веде з нами братовбивчу війну. Щоб дати нашому урядові змогу довести справу миру до завершення і захистити від усіляких замахів нашу країну... запрошуємо високі збори вислухати Четвертий Універсал Центральної Ради.

Народе України! Твоєю силою, волею, словом стала на землі українській Українська Народна Республіка. Справдилась колишня мрія батьків твоїх, борців за вольності і права трудящих.

Але в тяжку годину відродилася воля України. Чотири роки лютої війни знесли наш край і людність. Фабрики не виробляють товарів, заводи

спиняються, залізниці розхитані, гроші в ціні падають, хліба зменшується – настає голод. По краю розплодилися юрби грабіжників і злодіїв...

Ми, Українська Центральна Рада, зробили все, щоб не допустити цієї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але петроградське правительтво не пішло нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою. Крім того, те ж саме петроградське правительтво Народних Комісарів починає затягувати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще "священною". Знов поллється кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя...

Але для того, щоб ні російське правительтво, ні яке інше не ставали Україні на перешкоді установлювати той бажаний мир, для того, щоб вести свій край до ладу, до скріплення... волі нашої, ми, Українська Центральна Рада, оповіщаємо всіх громадян України:

Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною суверенною Державою Українського Народу...

Одержавши результати голосування, Грушевський урочисто проголосив:

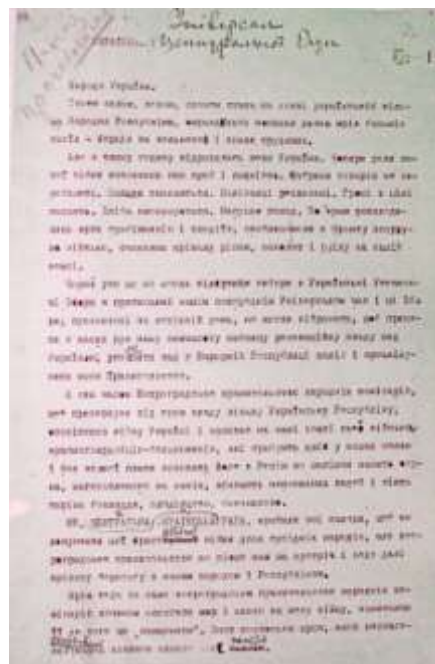
– Таким чином, Четвертий Універсал ухвалено. Україна проголошена незалежною, самостійною республікою, суверенною державою.

Але в лиху годину відродилася Українська держава. На Київ з півночі наступали більшовицькі "армії". Уже через кілька днів війська під командуванням Муравйова, жорстоко розправившись з юними захисниками України під станцією Крути, бомбардували Київ з важких гармат.

Щоб допомогти наступаючим військам, київські більшовики почали збройне повстання.

Минули часи, коли сутички ворогуючих сторін були, як правило, безкровні. Тепер повсюдно точилася запекла боротьба не на життя, а на смерть.

Майже тиждень Київ у нерівному бою боронив незалежність молодій Українській державі. То був чорний тиждень. Сім днів велике місто лишалося без хліба, без води, без світла, без газет. То більшовицькі банди "визволяли" Київ, а з ним і всю Україну від "буржуазної" Центральної Ради, очолюваної головним "мазепинцем" Михайлом Грушевським.

3.4. Перший Президент України

Центральна Рада, покладаючись на великий авторитет Михайла Грушевського серед українського народу, 29 квітня 1918 року обрала його Президентом Української Народної Республіки. Але було вже занадто пізно. Хоч цей прогресивний крок українського парламенту набагато випередив час, в тій драматичній ситуації, що склалася навколо заплямованої ворогами українства Центральної Ради, він уже не міг врятувати Українську Народну Республіку. Генерал Скоропадський, спираючись на німецьке військо, силою захопив владу, розігнав Центральну Раду, ввів військову диктатуру і оголосив себе "ясновельможным гетманом всея Украины".

Останні чотири дні Центральної Ради 27-30 квітня були сповнені драматизму. Обговорювались питання державного устрою України, готувалися проекти законів про Конституцію УНР та про українське громадянство.

Всі ці пропозиції були одностайно прийняті, і парламент перейшов до обговорення напруженого становища, що виникло і ускладнювалось останнім часом між Українською Центральною Радою і німецькою окупаційною владою.

Голова уряду В. Голубович проінформував парламент про грубе втручання німецького командування у внутрішні справи української влади, яка, на думку окупаційних властей, не може самостійно навести в країні лад і спокій.

– Чому німці без погодження з українським урядом розформували Першу українську дивізію? – запитував Голубович у членів парламенту.

Закінчилося засідання парламенту пізно вночі обговоренням пропозиції В. Голубовича надіслати ноту протесту німецькому уряду.

Драматичні події розігралися наступного дня, в неділю 28 квітня. До Центральної Ради, яка охоронялася січовими стрільцями, на автомобілях прибув загін німецьких солдатів, понад 50 осіб, які швидко оточили будинок і блокували всі входи й виходи. Січових стрільців без опору було знято з варті.

До зали засідань ввійшов німецький офіцер з групою озброєних солдатів. Він направив на Грушевського пістолет і скомандував ламаною російською мовою: "Именем германского правительства приказываю поднять руки вверх». Солдати з криками "Руки вверх!" направили зброю на присутніх. Усі, за виключенням головуючого, підняли руки. Сполотнілий Грушевський, не підводячись з крісла, заявив, що він тут голова і закликає офіцера до порядку: "Від імені Української Центральної Ради я протестую проти безсоромного нападу німецького командування на законний Український уряд". Звістка про появу в українському парламенті німецького військового загону й арешт кількох міністрів облетіла Київ. Ніхто не міг пояснити цей вчинок німців, що порушував усі норми міжнародного права про недоторканість парламентарів.

Все було загадкою. Наступного дня, в понеділок 29 квітня, ніби нічого й не сталося, Центральна Рада почала працювати, але повністю втративши відчуття реальності й небезпеки, що нависла над нею. Було розглянуто, а потім і ратифіковано Основний Закон УНР – Конституцію. Далі законодавці розглянули проект Закону про землю і прийняли його з тими доповненнями, яких вимагали дрібні та середні землевласники, хлібороби-демократи, що підтримували політику Центральної Ради щодо соціалізації великих землеволодінь.

Зрештою, відчуваючи небезпеку перевороту, що готувався великими землевласниками, німецьким командуванням та російським офіцерством з метою розігнати Центральну Раду і встановити військову диктатуру генерала Скоропадського, парламентарі на своєму останньому засіданні проголосили "батька" Грушевського Президентом УНР. Обрання Михайла Сергійовича на цю посаду не викликало у присутніх жодних заперечень, надто високим був його авторитет в Україні, і це була остання, хоч і невелика, надія спасти українську демократію.

У той час, коли М. Грушевського обирали Президентом УНР, недалеко від будинку Центральної Ради, в приміщенні старого цирку, відкрився заборонений Центральною Радою з'їзд великих землевласників і поміщиків. Його охороняло близько 500 озброєних російських офіцерів, яких на той час багато зібралося до Києва в надії знайти порятунок від більшовиків, що захопили владу в Росії. Настроєні загалом вороже щодо своїх українських господарів, офіцери були проти Центральної Ради. Пізнаючи на вулиці Грушевського, якого царська Росія знала як "мазепинця», ці люди не лише кидали на нього ворожі погляди, а й відверто погрожували при нагоді розквитатися.

Близько 4-ї години дня Києвом поповзли чутки, що частина з'їзду великих землевласників та поміщиків, яка залишилася після відокремлення від них дрібних і середніх землевласників, що перейшли в інше приміщення і оголосили свій з'їзд на підтримку Центральної Ради, заочно проголосила генерала Скоропадського гетьманом України, а Центральну Раду постановила розпустити. Після цього делегати з'їзду під охороною російського офіцерства попрямували на Софійський майдан. Незабаром туди привезли генерала Скоропадського із свитою поміщиків та вищих російських офіцерів на чолі з генералом Рогозою. Натовп вітав їх вигуками: "Ура! Да здравствует гетман всея Украины!"

Проголошення гетьманства почалося з молебню. З Софійської брами вийшло духовенство Московського патріархату з іконами і під пердзвін Святої Софії проспівало "Многая лета" скороспеченому ясновельможному гетьману, якого висвятили на "Українську державу" на тому самому майдані, де три

місяці тому Український народ вітав проголошення незалежної Української Народної Республіки словами "Мати наша Україна і батько Грушевський". Навколо гетьмана стояли російські офіцери, його малоросійські соратники та агенти "тайной охранки", що пильно стежили за юрбою на майдані.

Розтривожений переворотом Київ гудів, як вулик, ще не розуміючи всієї ваги того, що сталося. Дві українські влади – Центральна Рада і щойно обраний нею Президент УНР Михайло Грушевський та самозваний ясновельможний гетьман Павло Скоропадський – протистояли одна одній, хоча реальна влада в Україні була в руках німецьких окупаційних військ, що тримали сторону гетьмана і провокували переворот.

Президент Грушевський, частина парламентарів та членів уряду протягом всього дня 29 квітня знаходилися у приміщенні Центральної Ради. Після проголошення на Софійському майдані генерала Скоропадського гетьманом було кілька невдалих спроб прорватися до будинку Центральної Ради, але січові стрільці їх успішно відбивали. Залишатися в приміщенні парламенту ставало дедалі небезпечніше. Сили були надто нерівні. Гетьмана підтримували німецькі війська. Тому десь о 1-й годині ночі 30 квітня Центральною Радою і Президентом УНР М. Грушевським приймається рішення залишити приміщення і перебраться в Луцькі казарми під охорону українського війська, вірного Центральній Раді. Вночі Президент Грушевський з частиною членів уряду та парламентарів залишив будинок Центральної Ради і прибув з дружиною та донькою до Луцьких казарм.

Більше Центральна Рада не збиралася. Прийшла нова влада, яка 30 квітня видала свій перший російськомовний акт, датований 29 квітня, – "Грамоту ко всему украинскому народу" за підписом "ясновельможного гетмана всея Украины Павла Скоропадского". Центральним місцем "Грамоты" були слова: "Настоящим актом я объявляю себя Гетманом всея Украины... Центральная Рада и Малая Рада, а также все земельные комитеты распускаются...". Ця гетьманська "Грамота" запротоколювала державний переворот, що стався в Україні, яка стрімко покотилася назад, в знайомі обійми "единой и неделимой».

Першого травня Луцькі казарми були оточені німецькими військами. Окупаційна влада вимагала негайного роззброєння січових стрільців, які залишалися єдиною українською військовою силою, що продовжувала захищати Центральну Раду і Президента Грушевського. Поки Євген Коновалець (полковник Армії УНР) вів переговори з гетьманцями та німцями, М. С. Грушевський і члени уряду, які не залишали його, дійшли висновку, що з огляду на безумовну перевагу німців у силі відкрито чинити їм опір у Києві неможливо. Тому було прийнято рішення таємно вивезти Президента з Києва і продовжити боротьбу в інших формах. Пізно ввечері кілька січових стрільців

провели Грушевського, одягнутого у довгу солдатську шинелю, мимо німецьких патрулів. Залишивши Київ, Михайло Сергійович протягом кількох місяців переховувався за містом. З настанням осені повернувся до Києва і напівтаємно жив у підвалі свого зруйнованого будинку, аж поки не впала Гетьманська держава, що проіснувала трохи більше шести місяців.

Будучи демократом чистої води, М. Грушевський глибоко вірив у те, що влада має належати особам, обраним народом на демократичних виборах, вона повинна працювати для народу, через народ, спираючись на його більшість. Влада повинна знати потреби народу і дбати про їх задоволення. Творення Української держави, як гаранта добробуту і суверенітету українського народу, – головний імператив політичної і державотворчої діяльності Грушевського.

Сьогодні, у рік символічного збігу дат, 25-ї річниці Незалежності України і 150-річчя від народження М. Грушевського, ми знову звертаємося до політичної спадщини патріарха української державності, де він окреслив головні контури тієї Великої України, будувати яку випало на нашу долю, творити її внутрішню і зовнішню політику. Вказуючи на перспективи відродження України, духовного і економічного визволення народу, Грушевський заповідав нам передусім "знайти себе", свою стежку в світовому історичному процесі, "свою долю і свій шлях широкий".

**Михайло
Сергійович
Грушевський
(1866—1934)**

Висновки

Відзначення 150-ліття народження М. С. Грушевського випадає на час, коли українська нація, як і за його життя, продовжує державне відродження України, яке в 1990-х роках поверталось до державницьких традицій 1918 року, в якому Михайло Грушевський – Голова Української Центральної Ради, проголосив Четвертим Універсалом державну самостійність і незалежність української нації. Він був не лише головним будівничим української демократичної держави, але і першим Президентом Української Народної Республіки в 1918 році.

Радянська влада протягом довгих десятиліть робила усе, щоб знищити історичну "отруйну теорію" Грушевського. За допомогою Академії Наук УРСР довгими роками фальсифіковано життя, діяльність і творчість Михайла Грушевського, як найвидатнішого історика України і передового будівничого української національної культури і державності. Він боровся за самобутність української культури з російською царською і новітньою владою і зі своїми рідними малоросами, які допомагали росіянам нищити український національний рух. І тут багато подібностей з нашими часами, в яких доводиться національним діячам боротися з новітніми малоросами, вихованими радянською системою.

У наш переломний період в житті української нації, в якому відновлюється державне життя України, відчувається потреба наново оцінити творчу спадщину і діяльність Грушевського як засновника української наукової національної історіографії. Тепер, коли розвиток історичних подій остаточно скомпрометував теорію і практику радянської влади і російського імперіалізму, настав час об'єктивно висвітлити роль М. С. Грушевського як історика і творця історії в контексті дослідження історичного розвитку України і Східної Європи.

Проте зовсім не хотілося б, аби навколо цього видатного імені знову творився міф, тепер уже – про безпомилкового, забронзовілого "батька нації". Реальне життя та діяльність М. Грушевського значно повчальніші, багато-плановіші, ніж будь-які легенди про нього...

Список використаних джерел

Голобородько, Я. Професор-державотворець [Текст] / Я. Голобородько // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 8. – С. 2-6, 2 (обкл.).

Гомотюк, О. Михайло Грушевський – архітектор науки про українство [Текст] / О. Гомотюк // Психологія і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 26-52.

Грушевський Михайло Сергійович [Текст] : [історик, громадський і державний діяч ; голова Центральної Ради (1917-1918)] // Шаров І. 100 видатних імен України. – К., 1999. – С. 116-120.

Жулинський, М. Велич національного обов'язку [Текст] / М. Жулинський // Народна армія. – 2012. – 10 листоп. – С. 10-15. – (Спецвипуск № 11 "Світогляд").

Заброварний, С. Економічні погляди М. С. Грушевського [Текст] / С. Заброварний // Український історичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 47-62.

Марчук, Л. У Львові Грушевський писав і творив нам нашу історію [Текст] / Л. Марчук // Віче. – 2016. – № 5-6. – С. 56-59.

Мельниченко, В. Михайло Грушевський: "Живу я підневільно в Москві..." [Текст] / В. Мельниченко // Слово Просвіти. – 2015. – 2-8 лип. – С. 10-11.

Мельниченко, В. Михайло Грушевський: "Москва впаде, Україна встане..." [Текст] / В. Мельниченко // Слово Просвіти. – 2016. – 23-29 черв. (ч. 25). – С. 6-7.

Мельниченко, В. В ім'я українського слова [Текст] : до 150-річчя з дня народження Михайла Грушевського / В. Мельниченко // Слово Просвіти. – 2016. – 14-20 січ. (ч. 2). – С. 10-11.

Мельниченко, В. Михайло Грушевський: "Так відбувся мій поворот на рідну землю..." [Текст] / В. Мельниченко // Слово Просвіти. – 2016. – 24-30 берез. (ч. 12). – С. 13.

Михайло Грушевський [Текст] // Україна: хронологія розвитку. Імперська доба. 1800-1917 рр. – К., 2011. – С. 236-243.

Михайло Грушевський [Текст] // Видатні постаті в історії України ХХ ст. – К., 2011. – С. 105-107.

Михайло Грушевський. Фотоальбом / Автор тексту Л.В.Решодько. – К.: Україна, 1996. – 140 с.: іл.

Михайло Сергійович Грушевський [Текст] // Видатні українці. – Х., 2008. – С. 69-72 ; 100 великих українців. – К., 2010. – С. 293-298.

Модрич-Варган, В. Візія майбутньої України [Текст] : Заповітна програма Михайла Грушевського як голови Української держави / В. Модрич-Варган // Народна творчість та етнографія. – 2001. – № 3. – С. 29-42.

Музиченко, Я. Рада з Грушевським [Текст] : [якою перший президент бачив нашу державу і яким його пам'ятаємо сьогодні] / Я. Музиченко // Україна молода. – 2009. – 17 берез. – С. 11.

Піріг, Л. Ідейно-політичні підстави компромісу Михайла Грушевського з більшовицькою владою [Текст] : до 140-річчя від дня народження М. С. Грушевського / Л. Піріг // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 4-19.

Піріг, Р. Михайло Грушевський в об'єктиві реальності [Текст] / Р. Піріг // Дашкевич Я. Постаті. – Львів, 2007. – С. 366-449.

Попович, М. Україна: незалежність здобута і втрачена [Текст] : [1917-1921 рр. Тривладдя після революції та його наслідки. Конфлікти в уряді] / М. Попович // Пам'ять століть. – 2007. – № 4-5. – С. 5-29.

Рожнятовська, О. Ідеолог і творець української державності [Текст] / О. Рожнятовська // Дати і події, 2016, друге півріччя: календар знаменних дат. – К., 2016. – № 2. – С. 67-71.

Рум'янцев, В. Грушевський Михайло Сергійович (17(29).09.1866 р. - 24.11.1934 р.) [Текст] : видатний український історик, визначний організатор української науки, український політичний діяч і публіцист / В. Рум'янцев // Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети. – К., 2002. – С. 264-268 ; Журавльов Д. В. Хто є хто в українській історії. – Харків, 2011. – С. 300-303.

Савченко, О. Михайло Грушевський [Текст] / О. Савченко // Вивчаємо Українську мову та літературу. – 2011. – № 26. – С. 39.

"Я сам прийшов до політики через історію, і сей шлях вважаю нормальним" (Михайло Сергійович Грушевський) [Текст] // Солдатенко В. Ф. Проект "Україна". 1917-1920 рр. Постаті. – Кіровоград, 2013. – С. 12-33.

Додаткова інформація – на сайтах:

Грушевський Михайло Сергійович [Електронний ресурс] // Вікіпедія : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м. : б. в.]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE_%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення : 04.08.2016). – Назва з екрана.

М. С. Грушевський – найвидатніший український історик, державний діяч, вчений, письменник [Електронний ресурс] // Документи : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м. : б. в.]. – Режим доступу : <http://uadocs.exdat.com/docs/index-185272.html> (дата звернення : 04.08.2016). – Назва з екрана.

Суспільно-політичні погляди М. С. Грушевського [Електронний ресурс] // Refine. org. ua : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м. : б. в.]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-5518-3.html> (дата звернення : 30.08.2016). – Назва з екрана.

Українська еліта. Грушевський Михайло Сергійович (1866 — 1934). Історик, політичний і державний діяч [Електронний ресурс] // Електронная библиотека Князева : [сайт]. – Текст. дані. [Б. м. : б. в.]. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/synopsis/ukrainska_elita/part2/015.htm (дата звернення : 04.08.2016). – Назва з екрана.

Інформаційні матеріали для написання рефератів

Михайло Грушевський – історик і будівничий нації

Автор-укладач   *Матяш Валентина Іванівна*

Редактор	<i>С. В. Сичова</i>
Комп'ютерний набір	<i>В. І. Матяш</i>
Комп'ютерна верстка	<i>В. Ф. Походун</i>
Відповідальний за випуск	<i>І. В. Балибіна</i>

Підписано до друку 07.09.2016. 32 стор. Тираж 5 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава. вул. Олеся Гончара, 25а

<http://libgonchar.org> E-mail: pobugonchara@ukr.net